

Hanedan Sembolü Olarak Arı

Bee as a Regal Symbol

Mehmet Kahyaoğlu*

Özet:

Arı, tarihsel süreçte, farklı hanedanların güç ve otoritesinin görsel bir iletişim ve propaganda aracı olan armalarda kullanılmıştır. Bu kullanımlarda arı sembolizminin de yoğun bir ağırlığı bulunmaktadır. Merovenj kralı Childeric'in mezarında bulunan ve Erken Ortaçağ Avrupa'sında Eski Mısır'ın İsis Kültüne dayandırılan altından arıları, yüzyıllar sonra farklı bir bağlamda ama yine Eski Mısır'dan kaynaklanan bir şekilde Napoleon'un imparatorluk simgesine dönüşmüştür. Napoeon'un taç giydiği ve arının da sembol olarak kullanıldığı 2 Aralık 1804 tarihine kadar geçen süreçte Bourbon Hanedanı'ndan XII. Louis'ye ve 17. yüzyıl İtalyası'nın güçlü ailelerinden Barberini Ailesi'ne kadar arıyı kullanan farklı hanedanlar da görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arı, Napoleon, Childeric, Barberini, fleur-de-lis, İsis, Mısır.

Abstract:

Bee was used in the coats of arms of different dynasties. This was the visual expression of power and authority. The symbolism of the bee had an important role. After the discovery of the golden bees in the tomb of Childeric I and the example of the Merovingian king of Early Medieval Europe which were thought to be related to the Isis cult of Ancient Egypt, we see bees as a Napoleonic symbol again relating to Ancient Egypt but in a different context. Until the coronation of Napoleon on 2nd December 1804, we see different dynasties such as Louis XII. of Bourbon House and the powerful Barberini family of 17th century Italy using bee(s) as a symbol.

* Mehmet Kahyaoğlu, Sanat tarihçisi, Sakarya, Kocaeli.
mehmetk@superonline.com

Keywords: Bee, Napoleon, Childeric, Barberini, fleur-de-lis, Isis, Egypt.

Doğruluğun ve kutsal sözlerin tatlılığını sembolize eden bal, daha çok dinsel ve edebi metinlerde kendine yer bulurken, balı üreten arı birçok kültürde ölümsüzlük, yeniden doğuş, çalışma, düzen, saflık ve temizlik sembolü olarak kullanılmıştır.¹ Ancak bu yazının konusu arının tarihsel süreçte farklı uygarlıklar tarafından nasıl görüldüğü ve neyi temsil ettiği değil, güç ve otoritenin görsel bir iletişim ve propaganda aracı haline geldiği hanedan armalarındaki kullanımınıdır.

Arıyı hanedan armasında kullanmayı seçen tarihin ilginç karakterlerinden birisi Napoleon (1769-1821) olmuştur. Yeni bir düzenle Fransa için yeni bir başlangıç yapmaya çalışan Napoleon, Fransız kültürünün alışkın olduğu sembol repertuarının dışına çıkarak, eski monarşinin sembolü olan *fleur-de-lis*'i² bir arı imgesi ile değiştirmiştir. Yeni sembol 2 Aralık 1804'te Paris'te Notre-Dame katedralinde gerçekleşen taç giyme töreninde kullanılan giysilerden, mobilyalara kadar çok geniş alanda kendine yer bulmuştur. Bu değişimin zamanlaması ve arka planı Eski Mısır'dan Avrupa'ya uzanan bir öykü sunmaktadır.³

Napoleon'un Avrupa'nın politik tarihine bıraktığı derin izin yanı sıra doğrudan Britanya İmparatorluğuna saldırmaktansa, Doğu'ya uzanan ticaret yollarını ele geçirme üzerine kurduğu stratejisi macera ve başarısızlık dolu Mısır Seferi'ni ortaya çıkarmıştır. Sonu hüsrarla biten bu sefer askeri anlamda başarısız olsa da bilim, kültür ve sanat dünyasına yeni bir bilim dalı olan "Egyptology"yi armağan etmiştir. Napoleon yanında Mısır'ın tarihi mirası ve doğal yapısı üzerine kapsamlı bir çalışma yapacak kalabalık bir bilim adamı ve sanatçı ekibi götürmüş ve bu ekip de sonunda anıtsal *Déscription de l'Égypte* adlı eseri hazırlamıştır. Çalışmanın editörlüğünü üstlenen genç hiyeroglif öğrencisi Edmé Jomard, basılan çalışmanın ilk cildinin başlık sayfasına imparatorluk gücünün simgesi olarak arıyı kullanmıştı. Eski Mısır'da arı, iki bin yıldan fazla bir süredir Aşağı Mısır'ın (Nil Deltası bölgesinin) krallarını tanımlamak için hiyeroglif yazıda kullanılmaktaydı ve kralın ismini içeren kartuşun hemen önüne eklenirdi. Ayrıca arı sözcüğünün karşılığı olan *bit*, kralın takma adı haline gelmişti. Jomard da başlık sayfasında içinde yıldız (kutsal) ve arı (kral) olan bir kartuşu yerleştirmiştir.⁴

¹ J. Cooper, *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*, Thames and Hudson, London 1978, s. 19-20, 84.

² "Stilize edilmiş zambak", Cooper, *An Illustrated Encyclopaedia*, s. 69.

³ S. Stephens, *Seeing Double: Intercultural Poetics in Ptolemaic Alexandria*, University of California Press, Berkeley 2003, s. 2.

⁴ *age.*, s. 2.

Eski Mısır'ın hiyeroglif yazısının çözülmesine daha yıllar vardı ama, felsefi ve dini gizemleri içerdiğine inanılan bu yazıya karşı Avrupa'da büyük ilgi gösterilmekteydi. Ammianus Marcellinus ve Horapollo gibi arının hiyeroglif yazıdaki anlamının açıklandığı iki antik kaynak büyük olasılıkla Jomard ve çağdaşı araştırmacılar tarafından incelenmişti.⁵ Her iki yazar da arı sembolünün kral anlamına geldiğini yazmışlardır.⁶

İS 4. yüzyılda yaşayan Ammianus Marcellinus'un arı üzerine yorumu şöyledir: “[Mısırlılar] için bal yapan arı; kralı temsil eder ki bu da bir yöneticinin sertliğinin cömertlikle dengelenmesi gerektiğindedir.” Aslında Jomard'ın Eski Mısır'a özgü bu kral sembolünü kullanmış olması, meşruluk çabasından kurtulamayan Napoleon'a *divus rex* (ilahi kral) unvanının yakıştırılması olarak açıklanabilir. Bir ihtilalle sona eren *Roy-soleil* (güneş kral) terminolojisinin bu yeni türünün Jakobenleri rahatsız edeceği aşıkardır, bu sebeple yeni terminolojinin anlamı asla yüksek sesle dile getirilmemiştir. Ancak Napoleon'un bu sembolün ne anlama geldiğini bildiği ve bunu bilinçli olarak kullandığı da son derece aşıkardır.⁷

Arının bu açık ve gizli olmak üzere iki anlamlı kullanımı başarılı olmuştur. Çünkü günümüzde Fransız kültürü üzerine standart bir ansiklopediye bakıldığında arının, endüstrinin ve çalışkanlığın sembolü olduğu için Napoleon tarafından amblem olarak seçildiği yazılmaktadır.⁸

İhtilal öncesi Fransa'yı yöneten Bourbon Hanedanı, kendilerini Franklara ve Frankları da Troyalılara bağlama eğilimindeydiler. Bu bağlamda da Hristiyanlaşmış bir Roma İmparatorluğu olan Kutals Roma İmparatoru olarak Papa III. Leo tarafından taçlandırılan Karolenj Kralı Şarlman'ın⁹ tacı ve asası taç giyme törenlerinde kullanılarak, hem tebaya hem de çevre krallıklara Bourbon hanedanının selefi olarak ilk Kutsal Roma İmparatoru Şarlman ile arasındaki bağ görsel olarak vurgulanıyordu.¹⁰

Bourbon hanedanının kullandığı sembol üç adet *fleur-de-lys* idi. Bu sembol Hristiyanlığı seçen ilk Frank kralı Merovenj hanedanından Clovis'e Tanrı tarafından gönderilmişti. Joyenval Efsanesi olarak isimlendirilen olayda pagan güçlere karşı savaşmaya giden Clovis'e melekler aracılığıyla bu sembol iletilmiş ve kalkanının üzerine yerleştirilmiştir. Kuşkusuz bu tanrısal destek Clovis'e zafer getirmiştir. 13. yüzyılda Kutsal

⁵ *age.*, s. 3.

⁶ Ransome, H., *The Sacred Bee in Ancient Times and Folklore*, Dover Publications, New York 2004, s. 34.

⁷ Stephens, *age.*, s. 3.

⁸ *agy.*

⁹ A. Barbero, *Charlemagne*, Harper Perennial, New York 2004, s. 94.

¹⁰ B. Effros, *Merovingian Mortuary Archaeology and the Making of the Early Middle Ages*, New York: McGraw-Hill, 2003, 30.

Üçlü'ye doğrudan bir gönderme yapmak amacıyla da armadaki kullanılan çiçek sayısı sayı üçe indirilmiştir.¹¹ Söylenceye göre I. Childeric'in oğlu olan Clovis'in Hristiyan olmadan önce kullandığı sembol kurbağa idi. Böylece Clovis'in çirkin pagan dönemi ile göksel güzellikle bulunduğu Hristiyan dönemi arasında da simgesel bir farklılık yaratılırken, Fransız monarşisinin kutsallığı vurgulanmış oluyordu.¹²

Avrupa'yı yöneten hanedanlar arasındaki politik ve askeri savaşımın boyutu 1653 yılında, Merovenj kralı I. Childeric'in (ölümü 481) mezarının bugün Belçika sınırları içinde kalan Tournai kentindeki Saint-Brice Kilisesi'nin onarımı sırasında tesadüfen ortaya çıkarılması ile görsel propaganda bağlamında farklı bir boyut kazandı ve Bourbon hanedanının simgesi *fleur-de-lys*'in kökeni tartışmaya açıldı. Mezarda güneş diskiyle süslenmiş bir boğa başının yanı sıra, kralın koşum takımlarını süslemek için kullanılmış 300'den fazla altından yapılmış arı bulundu. Henüz Hristiyanlığı seçmemiş olan Childeric, Erken Ortaçağ'da İsis kültürünün son üyelerindendi ve son zamanlarda yapılan kazılarda aynı mekânda çıkarılan bir İsis heykeli de bu görüşü desteklemektedir. Bu nedenle mezarında bulunan arılar İsis kültü bağlamında değerlendirilmektedir. Güneş diskli boğa başı, Eski Mısır tanrılarında Apis'tir ve mezarda bulunan arılar hükümdarlıkla ilgili değil, yeniden doğumla ilgilidir.¹³ İÖ. 1. yüzyılda yaşamış olan Vergilius'un betimlediği gibi arılar, ölü boğanın leşinden bir anda doğar ve *bougonia* olarak adlandırılan bu durum, yenilenmiş yaşamın ölüm üzerine zaferine bir göndermedir.¹⁴

İspanya kralı Habsburg hanedanından IV. Philippe adına İspanyol Flander bölgesini yöneten Arşidük Leopold-Wilhelm tarafından mezarı ve buluntularını incelemekle görevlendirilen Jean-Jacques Chiflet iki yıllık bir çalışmanın ardından *Anastasis Childerici I Francorum Regis* (1655) adlı eserini yayınlamıştır. Chiflet, buluntuları ayrıntılı olarak tanımlayıp, çizimlerini yaptıktan sonra bir mühür-yüzükten yola çıkarak mezarda kalıtları bulunan kişiyi Merovenj kralı I. Childeric olarak tanımlamıştır. Ayrıca kralın kent dışında barbarlara özgü bir törenle (*ritu barbarico*) gömüldüğünü not etmiş, mezarda bulunan altında arıları kralın simgesi olarak tanımlamıştır.¹⁵

¹¹ Anne-Marie Lecoq, "The symbolism of the state", *Rethinking France. Les Lieux de Memoire*, (ed. Nora, Pierre). Vol. 1, The State New York: Simon & Schuster, 2001, s. 233

¹² M. Randall, On the Evolution of Toads in the French Renaissance, *Renaissance Quarterly*, Vol. 57, No. 1 (Spring, 2004), 137.

¹³ Stephens, *age*, s. 4.

¹⁴ B. Otis, *Virgil, A Study in Civilized Poetry*, Norman: University of Oklahoma Press, 1995, s. 285.

¹⁵ P. Burke, "Images as Evidence in Seventeenth-Century Europe", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 64, No. 2 (Apr., 2003), pp. 273-296: <http://www.jstor.org> (accessed: 15/05/2010)

Üstelik kitabında yer alan ayrıntılı çizimlerden birisinde arının nasıl *fleur-de-lys*'e dönüştüğünü de bir önerme olarak sunmuştur ki bu da Clovis'e Tanrı tarafından gönderildiğine inanılan bu sembolün kökeninin aslında pagan bir krala dayandığı tartışmasını taramış ve doğal olarak da Bourbonları rahatsız etmiştir.

Fransız tarihçi Saint-Amantlı Jean Tristan'ın 1656'da yazdığı *Traicté de lis* adlı eserinde Fransız krallarını kıskanan düşmanlarının aşağılama ve iftiralarına karşı zambak sembolünün umudun, gerçeğin sembolü olduğundan söz ederken, Jean-Jacques Chiflet'in *fleur-de-lys*'in "bir pagan kral ve atının mezarında bulunan bir takım saçma küçük sineklerden" geldiği önerisine şiddetle karşı çıkar.¹⁶

Arı farklı bir bağlamda da olsa başka bir Fransız kralı tarafından da kullanılmıştır. XII. Louis (1462-1515), 1506 yılında Cenevizlilere savaş açarken altın pullarla süslenmiş ve üzerinde kraliçe arı ve işçi arı betimlemelerinin bulunduğu bir giysi giydiğinden söz edilir. Üstelik arılara bir de yazıt eşlik eder "*Rex non utitur aculo.*"¹⁷

XII. Louis'nin arıyı sembol olarak kullanmasına yönelik açıklama ise olasılıkla İS. 5. yüzyıl hiyeroglifler üzerine yazan Mısırlı rahip Horapollo'dan¹⁸ gelir:

"Tüm yaratıklar arasında arılarda bir kral vardır ve diğer arılar onu takip ederler, tıpkı krallarına boyun eğen insanlar gibi. Balın tatlılığı ve yaratığın iğnesi kralın muhakeme ve yönetimde hem iyi niyetli hem de güçlü olduğunun simgesidir."¹⁹

XII. Louis'nin giysisinde kullanılan arıların, kralın tıpkı arının yaptığı balın tatlılığı gibi iyi niyetli ama aynı zamanda da gerektiğinde sokabilecek bir iğnesi olan, arı gibi güçlü birisi olduğunu anlatırken, Napoleon için arı, yaşam biçimi üzerine yükselen bir sembolizmden öte, sadece krallığı temsil eden görsel bir unsur şekliyle ön plana çıkmıştır.²⁰

17. yüzyılda Roma ve Vatikan'ı yöneten Barberini Ailesi, arıyı aile armasında kullanan ve bunu baskın bir görsel propaganda aracı olarak kullananlara güzel bir örnek oluşturur. İtalya'nın Toskana bölgesinde faaliyet gösteren ailenin üyesi Maffeo Barberini, 1623 yılında VIII. Urban adıyla papa olmasının ardından, aile amblemindeki üç arı Vatikan'da yeni bir yer edinmiştir. Papalık makamına geçmesinin ardından kendisi ve ailesi

¹⁶ Randall, "On the Evolution of Toads", s. 151

¹⁷ Ramirez, J., *The Beehive Metaphor*. New York: Simon & Schuster, 2000, s. 18; Çevirisi: *Kral iğneyi kullanmaz.*

¹⁸ J. Ray, *Rosetta Stone and the Rebirth of Ancient Egypt*, Cambridge 2007, s. 18.

¹⁹ Stephens, *age.*, s. 3.

²⁰ *age.*, s. 3.

tarafından Roma’da yoğun bir restorasyon ve inşaa faaliyetine girişilmiş, ailenin üç arılı amblemi cömertliğin bir sembolü olarak el attıkları her yapıda yerini almıştır.²¹

Yine bu dönemde arıların politik mesajlarda da kullanıldığı görülmektedir. Papa VIII. Urban, aile armasında kullanılan arı sembolünü bir yazıtla birleştirerek politik mesaj olarak kullanmıştır: Yazıtta “*Gallis mella dabunt, Hispanis spicula figent*” yazmaktadır.²² Bu yazıtta İspanyolların verdiği yanıt da aynı derecede ilginçtir: “*Spicula si figent, emorientur apes.*”²³ Buradan da Papa ve Barberini ailesinin Fransızlar ile tatlı (!) ilişkisine karşın İspanyollarla acıtıcı (!) bir ilişkiye sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Barberini Ailesi’ni dışarıda tutarsak arının Merovenj kralı Childeric, XII. Louis ve Napoleon için ifade ettiği anlam farklıdır. Sonuçta bir hanedan amblemi, politik tutkuların dostu ve düşmana görsel bildirimidir. Bu bildirimde amblemin öğelerine yüklenmiş kültürel değerlerin açık bir manifestosunun yanı sıra, bazen de gizemle harmanlanan ve sadece “bilenin” göreceği anlamlar da söz konusu olabilmektedir. Sadece bir önsezi ama, eğer Napoleon arzu ve hırsının yönlendirdiği imparatorluk projesinde başarılı olabilseydi Eski Mısır’dan ödünç aldığı o “Kutsal Kral” unvanını açıkça dillendirip, kendisine tanrısal bir özellik ekleyecekti. Yaşarken bu mertebeye ulaşmasa da, dünya tarihine adını yazdırmış ölümsüzlerden birisi olduğu açıktır. Kutsallık belki de “başarı” ile ilintilidir ve “başaramamış” bir önder olarak Napoleon tarihin soluk sayfalarının gözde bir karakteri olarak konuşulmaya devam edecektir.

Kaynaklar

Cooper, J., *An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols*, Thames and Hudson, London 1978.

Stephens, S., *Seeing Double: Intercultural Poetics in Ptolemaic Alexandria*, University of California Press, Berkeley 2003.

Ransome, H., *The Sacred Bee in Ancient Times and Folklore*, Dover Publications, New York 2004.

Barbero, A., *Charlemagne*, Harper Perennial, New York 2004.

Effros, B., *Merovingian Mortuary Archaeology and the Making of the Early Middle Ages*, McGraw-Hill, New York 2003.

²¹ D. Freedberg, *The Eye of the Lynx*, University of Chicago Press, Chicago 2002, s. 154.

²² Çevirisi: Arılar Fransızlara bal verecek, İspanyolları sokacaktır.

²³ Çevirisi: Eğer sokarlarsa, arılar ölecektir.

- Lecoq, Anne-Marie, "The symbolism of the state", *Rethinking France. Les Lieux de Memoire*, (ed. Nora, Pierre). Vol. 1, The State New York: Simon & Schuster, 2001.
- Randall, M., "On the Evolution of Toads in the French Renaissance", *Renaissance Quarterly*, Vol. 57, No. 1 (Spring, 2004).
- Otis, B., *Virgil, A Study in Civilized Poetry*, Norman: University of Oklahoma Press, 1995.
- Burke, P., "Images as Evidence in Seventeenth-Century Europe", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 64, No. 2 (Apr., 2003), pp. 273-296.
- Ramirez, J., *The Beehive Metaphor*, Simon & Schuster, New York 2000.
- Ray, J., *Rosetta Stone and the Rebirth of Ancient Egypt*, Cambridge 2007.
- Freedberg, D., *The Eye of the Lynx*, University of Chicago Press, Chicago 2002.